

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Clio
Editura Tipo MC, Oradea-2020

Cartea Mea e și a Ta! ISSN 2734-6889 -ISSN-L 2734 - 6889

PRIMĂVARA ÎNTREGIRII – 1919 (1)

Col. r. dr. Constantin MOȘINCAT

„...ungurii sunt inamicii noștri de ieri, sunt învinșii de astăzi
și vrem ca ei să fie prietenii noștri de mâine”
Alexandru Vaida-Voievod

Ofensiva armatei române, din aprilie 1919

Armistițiul de la Focșani și apoi *pacea* de la Buftea-București – din 7 mai 1918 - aduceau României grave prejudicii teritoriale, economice și politice, fapt pentru care guvernul nu le-a ratificat. Locuitorii din teritoriile românești aflate sub stăpânire străină și-au continuat lupta pentru dreptate națională, pe baza dreptului internațional și al principiului naționalităților. Meritul politic al unirii Basarabiei (27 martie 1918) cu România l-au avut fruntașii intelectuali și populația din provincia asuprită de imperiul țarist din 1812. Desfășurarea în ordine a pregătirilor pentru unire a fost făcută la adăpostul oferit de trupele Diviziei 11 Infanterie, comandate de generalul Ernest Broșteanu. Generalul Zadik, comandant al Diviziei 8 infanterie, trecuse, la 29 octombrie 1918, în Bucovina, cu misiunea ca „împreună cu toate trupele de jandarmi și grăniceri să ocupe în timpul cel mai scurt întreaga provincie” și capitala Cernăuți.

Înaltul Decret nr. 3179 aduce cea de-a doua mobilizare a armatei române. Concomitent, noul guvern român al generalului Constantin Coandă a adresat un ultimatum feldmareșalului August von Mackensen (ce comanda 15 divizii), pentru a părăsi teritoriul României, în 24 de ore. Forțarea Dunării de către trupele aliate și mobilizarea armatei române au însemnat reînceperea războiului întregirii. Reluarea ostilităților a fost un moment prielnic pentru aliați de a nu ține seama de armistițiul de la Belgrad, încheiat cu Ungaria, prin care Mureșul constituia aliniament de demarcație. *Declarația de autodeterminare națională de la Oradea*, a celor peste 3 milioane și jumătate de români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, poate fi considerată ca uvertură a Unirii celei Mari, de la 1 Decembrie 1918, ea înscriindu-se pe același flux istoric cu "*Suplex Libellus Valachorum*" și "*Memorandumul din 1892*", documente și mărturii cu semnificație europeană, privind idealurile și aspirațiile de reunire și formare a unui stat modern la nivelul întregului spațiu carpato-danubiano-pontic.

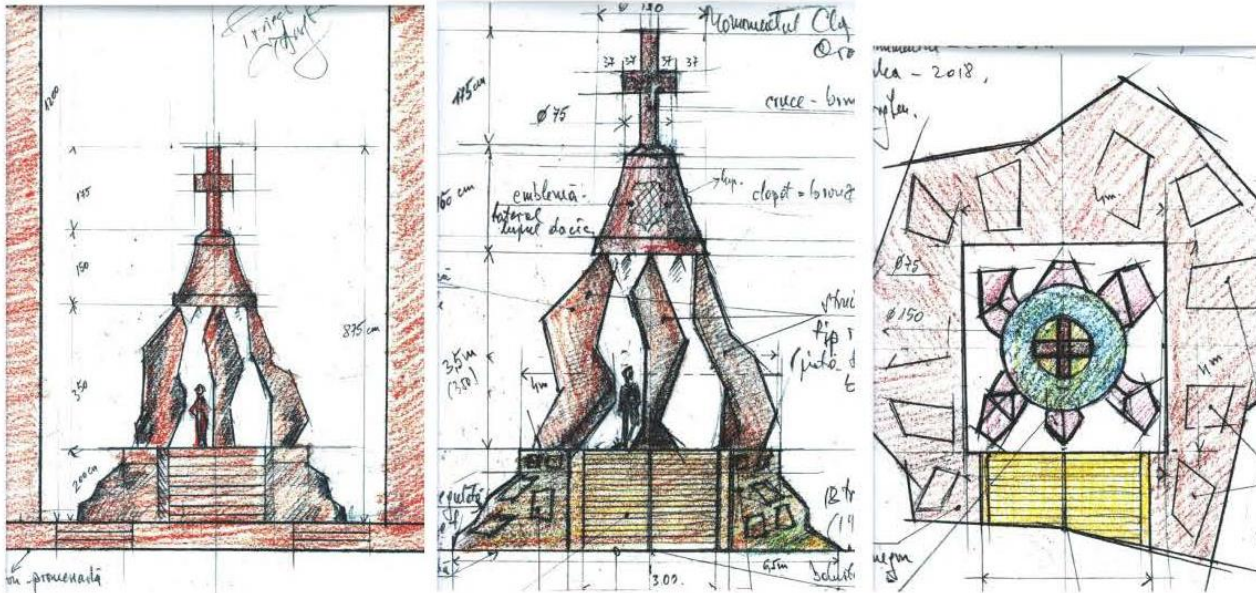
Când a început să adie zefirul¹ libertății românești pe meleagurile legendarului rege Menumorut, după *Declarația de independență de la Oradea*, din 12 octombrie 1918, pretutindeni erau tresăltări de bucurie, simțindu-se că se apropie profețiile pe care iluminății timpului și locului: Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ioan Ciordaș, Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Vaida Voievod, episcopii Roman Ciorogariu, Radu Demetrie și alții rosteau cu fermitate, cu răbdare, prudență și cu mare meșteșug juridic vestea unirii celei mari².

¹Dex > ZEFÍRs.m.Vânt de apus, căldut, care suflă primăvara; (p. ext.) vânt cald, plăcut; adiere. [Cf. fr. *zéphyr*, lat. *zephyrus*, gr.*zephyros*]. deși era toamnă zefirul libertății popoarelor bătea ireversibil dar spre primăvară aducea miros de carne arsă de pe rugurile suferinței și miros de praf de pușcă, căci numai ungerii nu se împăcau cu ideea libertății și pentru alte popoare. O țineau într-una cu „dreptul lor de o mie de ani” asupra destinului românilor, în special.

² *Acțiunea românească*, anul I, nr. 3, 1 Decembrie 1924, p.1, organ oficial cu apariție bilunară, avându-i ca redactor responsabil pe Valer Pop și pe Ion Istrate secretar de redacție remarca în articolul de fond: "La 1 Dec. 1918 sute de mii de Români adunați la Alba-Iulia din toate colțurile Ardealului, înfruntând cu bărbăție urgia vremii și a stăpânirii dușmănoase, au proclamat cu un entuziasm demn de marele act unirea pentru vecie a Transilvaniei cu Țara-Mamă. Lanțurile robiei

Când evenimentele de pe fronturile, îndeosebi de la Piave și din Balcani, se precipitau cu repezeală, când Carol IV regele Ungariei și împărat al Austriei părăsea țara, mâna de fier, ce declanșase războiul mondial, contele Tisza Ștefan a fost asasinat de sârbi, iar popoarele își afirmau dreptul la autodeterminare. Deși plezneau din toate încheieturile cercurile oprimării revendicau așa-zisele *drepturi istorice*.

CLOPOTULUI LIBERTĂȚII POPOARELOR

SCHIȚELE SUNT PROPRIETATEA INTELECTUALĂ A SCULPTORULUI PROF. UNIV. DR. CORNEL DURGHEU

După o idee a col. r. Dr. Constantin Moșincat, propunerea pentru Oradea a Asociației Naționale a Cavalerilor de Clio

Trebuie făcută precizarea de context: dintre toate națiunile care s-au rupt din imperiul cezaro-crăiesc (Austro-Ungar), numai românii au organizat un plebiscit, după cum prevedea proclamația președintelui S.U.A. W. Wilson. Conducătorii Partidului Național Român cunoșteau politica „*dusului cu preșul*” pentru a nu se lăsa amăgiți de promisiunile neonorate ale ungarilor. Încercările guvernului de la Budapesta s-au produs de îndată ce, pe 18 octombrie 1918, Al. Vaida a citit în parlamentul ungar *Declarația de independență de la Oradea*³, care în esență anunța că națiunea română nu mai recunoștea autoritatea statului maghiar și că își dorește autodeterminarea pentru națiunea română.

Populația maghiară și evreiască din Oradea și județul Bihor era încredințată că aici în „*țara lui Tisza Pista*” unguri se țin tari, sunt mai fortificați material și spiritual și că acest teritoriu nici gând să i se poată contesta Ungariei (sâc!). O atare mentalitate trecea, în acea vreme, ca o dogmă, și prin prisma faptului că aici și de aici proveneau primul ministru și alte personalități parlamentare ungurești, cu poziții influente în guvern. Așa se face că ținutul de margine a românismului să fie socotit întunecat după concepția ungurească. După ce Germania a primit cele 14 puncte wilsoniene ca bază la tratativele de pace și monarhia Austro-Ungară după ea, rând pe rând s-au format teritoriile autonome: Cehoslovacia, Croația, Dalmația, Bosnia, Bucovina. A mai rămas Ardealul. Oamenii, a căror casă devenise ungurească, fără voia lor, din care

milenare au fost rupte, trecutul de suferințe și umilință a fost înmormântat și națiunea română și-a manifestat nestrămutata voință de a trăi o nouă viață colectivă de demnitate și independență națională. Vitregia istoriei care a sfâșiat poporul român în patru furia oarbă a stăpânilor străini de a despărți frate de frate, de a rupe pentru totdeauna și legăturile sufletești după cele politice între provinciile locuite de români, felul de deznaționalizare forțată pus în practici de foștii stăpâni au fost mai pe jos, decât originea comună, decât același grai dulce vorbit pe toată întinderea Daciei Traiane; uneltirile și volniciile s-au năruit în fața martirilor și eroilor noștri, cari trăiau viu în amintirea și celor umile colibe. ***Peste munții înalți, peste granițe ermetic închise același suflet ne-a dat aceeași conștiință națională, care mai repede sau mai târziu în mod inevitabil a trebuit să ne ducă la Alba-Iulia!*** Alba-Iulia astfel nu este numai a unei provincie, *Alba-Iulia este un simbol și ca atare a tuturor românilor*. Generația de astăzi care a înfăptuit și creat acest *simbol al solidarității naționale și al dreptății pentru neamul românesc*, este datoare a urma calea ce a apucat și ce și-a desemnat: nu ne putem aniversa și nu am avea voie să serbăm această zi de glorie a românismului, decât traducând în fapte zi de zi și pe toate tărâmurile vieții naționale și de stat, simbolul, al cărui creatori am fost”.

³ Dr. Viorel Faur, *Declarația de independență națională, Oradea, 12 octombrie 1918*, în volumul „*Triumful marelui ideal*”, București, 1988

fusese izgonită limba, religia și legea românească erau intens și cu interes curtați, cu aparentă schimbare la față.

La Budapesta se cere soldaților să depună *jurământ pe steagul unguresc* al republicii care încerca a se forma. Dar la intervenția fermă a Consiliului român, prin Iuliu Mezei, ministrul de război, Bartha Albert este nevoit a accepta ca românii să **jure credință față de Consiliul Național Român**⁴, la 18 noiembrie 1918, și să aloce 1,5 milioane coroane pentru organizarea deplasării cu trenul la Alba Iulia. În fruntea Gărzii Naționale Române din Budapesta a fost numit căpitanul Sorescu. Din Budapesta a fost atașat 1 vagon special pentru Alba Iulia, iar ordinul ministerial preluat de către căpitanul Popovici. Pe cale de consecință membrii Gărzii Naționale Române, din fostul imperiu cezaro-crăiesc aveau aceleași drepturi de armament, echipament, hrană și soldă ca și ungurii. Acest lucru a stârnit mare nemulțumire în teritoriu printre ungurii șovini. Numai că după istorica hotărâre de la Alba Iulia în locul clopotelor din turlele bisericilor, care să vestească libertatea popoarelor și a cetățenilor lor, vor fi instalate mitraliere ungurești!

Din delegația mixtă de la Beiuș, pentru menținerea ordinii și liniștii în oraș, a făcut parte dr. Ioan Ciordaș și dr. Pinteru, care pe lângă jandarmerie a adus Garda română formată din 72 de soldați, puși sub comanda fostului căpitan din armata austro-ungară, dr. Ioan Voștinariu, avocat din Beiuș⁵. Prezentăm în acest loc o primă intervenție reușită de păstrare a echilibrului și a păcii, cu depășirea unor incidente locale. Tocmai în acea vreme urma a avea loc, pe 8 noiembrie 1918, târgul de Sân-medru (Sf. Dumitru) din Beiuș, la care, ca de obicei se strâneau satele din jur. De pe la începutul lunii noiembrie au început să se întorcă pe la vatră soldații, cu tot armamentul și echipamentul asupra lor, românii cu bucurie, ungurii cam supărați, văzând că li se spulberă atâtea visuri, trăgeau mereu focuri de „clocoteau codrii și văile Crișului Negru. Zile întregi sosirea și plecarea trenurilor erau anunțate de salve ce nu mai conteneau”⁶. Satele erau pline de arme și muniții. În acele împrejurări, cele două Consilii Naționale, Român și Maghiar, pentru menținerea ordinii ce o asumase în comun, luară hotărârea de *anulare a aceluia tradițional târg*. Dar nici gând să mai poți opri torentul de feciori reîntorși de pe front, de a se aduna. Încercarea și parlamentările au durat vreo două ceasuri până când au început să se tragă focuri de arme de către toate taberele, la care au ripostat și jandarmii și gardiștii. Numărul târgoveților fiind copleșitor aceștia au intrat în oraș. Printre mulțime s-au amestecat și fruntașii români care le explicau rosturile viitoare, astfel atmosfera s-a calmat pe la amiază. Deodată lumea a cerut tutun, și pentru că taraba de lângă târg era încuiată s-a dat spargerea la tutungeria evreului, fără vărsare de sânge, care de săptămâni stoca și specula această marfă. Apoi s-a spart și pivnița ce adăpostea depozitul de spirtoase. În acel moment jandarmeria a intervenit brutal, întrebunțând armamentul și cu un foc bine țintit au omorât un fecior din Sânmartin, și pe alți câțiva i-au rănit. Au dezarmat apoi pe cei din pivniță iar lumea s-a împrăștiat.

Pe 27 noiembrie se publica *Proclamația către poporul din Bihor*, privind ordinea și alimentația, semnată de dr. Aurel Lazăr. Episcopul Radu Demetrie reintroduce imediat limba română în clasele superioare ale Liceului din Beiuș. Românii se pregăteau de marele praznic de la Alba Iulia. Într-o relatare, Roman R. Ciorogariu⁷ povestește o întâmplare petrecută cu un vecin de-al său, pe numele său Cseresznyes care și-a precizat poziția șovină astfel: dacă se va atinge cineva de chestiunea teritorială, - zicea înaltul funcționar orădean – „pârâu de sânge va curge pe aici, se va ucide om pe om”. Vicarul cu înțelepciune îi replică: ba nu căci noi trebuie să ținem ordinea. Conferința de pace va hotărî soarta noastră! Replica l-a înfuriat și mai rău, apoi a continuat: „o istorie milenară nu poate fi ștearsă cu buretele de un nimeni ca Wilson. Pentru teritoriu murim până la unul”. În ziua următoare Cseresznyes ridică bastonul asupra dr-ului Ioan Barna, în urma aceleași discuții. Noroc că Cseresznyes era șchiop, iar Barna avea peste 70 de ani și erau inapți de un duel, dar sfârșitul s-a lăsat cu un abundent și spumos potop de înjurături, rostite fiecare în limba lui. Celălalt vecin al vicarului orădean, directorul Poștei Șiket Traian (numele adevărat al pruncului crescut la orfelinatul unit: Traian Surdu), portdrapelul manifestărilor ungurești intră în vorbă pe tema revoluției. În timp ce vicarul îi vorbea ungurește directorul îi răspundea românește, iar la despărțire rosti „Dumnezeu să ne ajute”. Toți învățau pe rupe românește, ca să facă față noii situații ce se întrezărea. Se

⁴ „Eu, ..., jur atotputernicului Dumnezeu, cum că întru toate voi fi cu credință și supunere Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania care este supremul for al națiunii române din Ungaria și Transilvania. Conștient de datorile ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că, în toate manifestările vieții mele, voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mâna asupra fraților mei, locuiesc pe orice teritoriu politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu”

⁵ Dr. C. Pavel, *Contribuții la istoria Bihorului. Zile trăite, 1918-1919*, Tiparul ripografiei „Doina” Beiuș, 1926

⁶ *Ibidem*, p.6

⁷ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, ediție prefăcută de Viorel Faur, Ed. Cele trei Crișuri, Oradea, 1998

organizau chiar cursuri, după ce cărțile se epuizaseră, pentru că funcționarul, potrivit punctelor lui Wilson, trebuia să vorbească limba poporului. Un impiegat de la căile ferate, a cărei soție era româncă, și care înainte tuna și fulgera când auzea o vorbă românească în casa lui, acum se ruga de nevastă să-l învețe românește ca să nu-și piardă slujba când vine stăpânirea românească. Aceasta era starea de spirit care a cuprins viața de la orașe și sate. La sate majoritatea țăranimii era românească, fapt ce a caracterizat, chiar și aici în Bihor, *revoluția*, cum îi spuneau cu toții, chiar dacă Tisza Pișta era la el acasă, deci mai stăpân ca oriunde. De la Peterd, Micherechiu, Bedeu, Vecherd, Ferta, Jaca, Darvaș, Leta, Apatoul unguresc, comune românești, care trasează frontiera vestică a românismului, în partea bihoreană, și-au dat imediat acordul ca autoritățile române să preia imediat treburile administrației. Toate aceste comune și-au trimis delegați la Alba Iulia⁸ iar parohiile reprezentate la congresul eparhial⁹. Atât ungurii de rând cât și politicienii se temeau tare de o asemenea perspectivă imediată. În cursul acestor evenimente Consiliile românești erau egale cu cele ungurești.

În spatele liniei de demarcație - Sighet, Zalău, Ciucea, Vf. Găina, Zam - erau tot mai dese formațiunile care purtau la chipiuri „Legiunea morții”, „Garda de Oțel”, „Garda Roșie”, care de care mai turbate, mai sângheroase, mai arțăgoase. *Membrii acestora erau cu soldă de 50 de coroane pe cap și liber jaf!* Luau și pâinea și ultima zdreanță de pe bietul românaș. Ziarele ungurești precum „Vörös lobogó” (Steagul roșu) îndemna la măcel, sub deviza „pace bordeielor și război curților domnești”, dar deocamdată jaful se dădea doar în colibe românilor și bisericile din Fughiu și Bulz. „Am lepădat reverenda și mi-am scurtat barba ca să ies din acest infern” – ne lasă mărturie eruditul cărturar vicar episcopal, în acea vreme, Roman Ciorogariu¹⁰, dar a renunțat căci era urmărit de patrula soldaților unguri, care-l urmăreau spre a afla ceva despre popa din Bratca, pe care vicarul l-a sfătuit „să-și radă barba, că aia va crește, dar dacă ungurii îi rad capul, acela nu mai crește”. Pentru a scăpa popa Domocoș, din Bratca, s-a refugiat până după evenimente tocmai la Budapesta. Dar, de teroarea ungurească, nu a scăpat ginerele său, dr. Fodor Petre învinuit că și-ar fi ascuns socrul. Lupta purtată de mai tinerii români Teodor Egri, Augustin Chirilă, Ioan Sfurlea, Coriolan Pop și Gheorghe Tulbure cu „Tribuna Bihorului”, preotul Vasile Popovici, ș.a., era o luptă inegală cu ungurii. Dr. Aurel Lazăr a trimis o telegramă de protest contelui Karoly, președintele republicii maghiare, dar și acesta pierduse frâiele puterii. Detaliile le aducem în capitolul: România Mare terorizată dincolo de linia de demarcație, din lucrarea *Gărzile naționale din Bihor*(1918-1920), în curs de apariție¹¹.

Apropierea zilei celei mari i-a determinat pe reprezentanții Partidului Național Român să se întrunească la Oradea în ziua de 29 septembrie / 12 octombrie 1918, într-o Consfătuire națională. Pornind de la caracterul momentului istoric, din 12 octombrie 1918, care deschidea orizonturi pentru bătălia finală de unire a Transilvaniei cu România, participanții la întrunire au declarat fără echivoc că "*națiunea română din Ungaria și Ardeal*" este îndreptățită să "*dispună singură și liberă de soarta ei*" și să "*hotărască singură plasarea ei printre națiunile libere(...)*"¹². Aceasta a reprezentat documentul juridic de început al organizării alegerilor de delegați pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. La 1 Decembrie 1918 ardelenii au hotărât unirea pe vecie cu România. Consiliul Dirigent și Gărzile Naționale au fost organe executive ale noii puteri, respectiv de apărare a ordinii și liniștii publice. Refuzul conducătorilor Ungariei de a accepta victoria luptei de eliberare a popoarelor din proaspăt destrămatul imperiu Austro-ungar, și în consecință nerecunoașterea noilor frontiere create prin Unire, a dus la împotriviri de tot felul, inclusiv pe calea armelor.

Două trei săptămâni, după revoluție, lumea începea să se orienteze încetul cu încetul, scria gazeta Transilvania pe 4 Noiembrie 1918. Satrapii și excrocii războiului, care aveau pivnițele pline cu petrol,

⁸ Din Cercul Bereic-Uifalău: George Mureșan, Bedeu, Teodor Pățcaș, preot din Peterd, Ioan Bodor și Victor Domocoș ambii din Vecherd (localități rămase în Ungaria)

⁹ Episcopia Ortodoxă Română a Oradei, Bihorului și Sălajului, *fond Consistorial ortodox român Oradea*, act. Nr. 369 Pl./1920, p. 1-2, tipăritură. Consistoriul plenar a înaintat Conferinței de pace din Paris un memoriu parohiilor române Darvoș, Juca, Vecherd, M<ezö>Peterd, Micherechiu, S. Cristur și Săcal, care au fost adjudecate Ungariei. Durerea însă ca, memorandumul acesta a rămas fără rezultat, aceste comune, cu data de 23 martie 1920, au rămas Ungariei. Dispozițiile Consistoriului referitoare la acele parohii se pot vedea din circulare anexată sub % adresată protopopilor din Oradea și Tinca; Anulându-se mandatele deputaților congresuali, aleși în a<nul> 1917 s-au ales și în districtul acestui consistor deputații congresului pentru restul periodului de la 1 oct<ombrie> 1917 1 oct<ombrie>

¹⁰ Elisaveta Roșu, *Roman R. Ciorogariu (1852-1936), repere istorice*, Editura Arca Oradea, 2007. Pentru a nu se da cu ungurii și a rămâne vicar Roman i-a spus mitropolitului Mangra că se lasă de politică. Dar nici cu ungurii nu s-a dat, nici de politică n-a rămas.

¹¹ Constantin Moșincat, *Gărzile naționale din Bihor (1918-1920)*, Editura Tipografic MC, Oradea, în curs de apariție.

¹² Dr. Viorel Faur, *Declarația de independență națională*, Oradea, 12 octombrie 1918, în vol. *Triumful marelui ideal*, București, 1988, p. 249-262

zahăr, tutun și celelalte articole, ce aproape dispăruseră din circulație, în vremea din urmă, au șters putina, de cu bună vreme, scăpând cu câteva palme, sau cu câteva ciomege, încasate în clipa pripită a despărțirii. Jandarmii unguri, altădată înarmați până în dinți, au lăsat cazarmile pustii, au prădat totul și s-au făcut invizibili. Era firesc să izbucnească pe ici-colo dezordini, să se spargă pivnițe nemeșești, să se dea foc câtorva parcuri din jurul castelelor grofilor¹³. Oamenii, după ce se răzbunaseră câteva zile, după ce le evaporară aburii alcoolului puternic, începeau a pricepe, că nu e bine, ce fac. În ajutorul le-au sărit și ostașii reveniți de pe front și înrolați în gărzile naționale locale.

Propagandiștii gărzilor naționale erau ascultați mai cu băgare de seamă. Argumentele lor au avut efect miraculos: „*Oameni buni. Nu mai prădați, nu mai aprindeți. Căci toate bogățiile aceste sunt acum ale noastre, și a noastră e și paguba ce o faceți!. Dreptu-i, domnule, nu mai prădăm, nu mai aprindem! Se improvizase o jandarmerie la centre, având contact cu satele mărginașe. Spiritul de disciplină al armatei începea să dea cele dintâi roade, în favorul celor ce luptaseră degeaba, patru ani de chinuri și suferințe fără nume, sub steag străin. Poșta, telefonul era în mâna gărzilor, linia ferată de asemeni. Primăriile aveau telefoane încă înainte de război. Comercianții evrei de la sate se călcau pe picioare, în îmbulzeala de a ni-le oferi pe ale lor*”¹⁴. Numai secuii adăpostiți la Aiud, cu trenul lor blindat, mai amenințau populația din împrejurimi, cu mici ieșiri, la care se răspundea repede, cu focuri de pușcă. Trenurile cu soldații unguri răzvrățiți erau tot mai rare iar ungurii treceau obosiți, fără vlagă, spre casele lor înțelegând că totul se sfârșise. Delegații gărzilor române aveau totdeauna, câte doi soldați înarmați postați pe locomotivă, când plecau cu trenul. Era o măsură de prevenție de prisos, căci mașiniștilor și fochiștilor nu le mai ardea să facă pe grozavii.

În ziua de 3 Noiembrie s-a dat ordinul **să se arboreze steagurile naționale**, pe Catedrala din Blaj, instituții și toate casele din oraș. Ziarul *Unirea* aducea, în litere trei-color *Chemarea*, pe care autorul ei o citi urcat pe o masă, improvizată în tribună, în fața băncii *Patria*. Din discursul oratorului reținem: ”Frați Români! A bătut ceasul! După suferințe îndelungate, după jertfe supra-omenești, ce le-a adus neamul nostru, a răsărit, în sfârșit, și pentru noi clipa sfântă a libertății! Frați Români, bucurați-vă! Lanțurile sclaviei s-au prăbușit în tină, și neamul nostru își înalță fruntea obidită până acum și privești în jur de sine ca popor liber, ce singur are dreptul de a dispune asupra sorții sale. Lăudat să fie Dumnezeu popoarelor, că ne-a învrednicit să ajungem această sfântă zi! Lăudată să fie amintirea atâtor mii și mii de eroi martiri, frați ai noștri, care prin sângele vărsat, au stropit din belșug glia strămoșească, până ce a răsărit din ea floarea sfântă a libertății, egalității și frățietății tuturor popoarelor din lume.

Frați Români! Închegați-vă pretutindeni în jurul frunțașilor voștri, - constituiți-vă în sfaturi naționale locale și în garde de pază, și nu faceți nici un singur pas fără știrea și consimțământul comitetului nostru Național Central! Arătați-vă vrednici de însemnătatea istorică a acestui moment sublim. Puneți temeliiile viitorului fericit, în liniște, fără tulburări, cu demnitatea unui popor conștient de sine! Mergeți înainte mândri, cu fruntea ridicată, pentru a vă închina Dumnezeiescului Soare al libertății, ce a răsărit, în sfârșit, și pentru noi!

Deșteaptă-te, Române! Visul urât al trecutului să rămână uitat în întuneric, să-l uităm cu toții, ca și când n-ar fi fost! Păstrați liniștea și ordinea. Nu vă atingeți de persoana și avutul nimănui! Aceasta o cer conducătorii voștri, și o pretinde cinstea voastră de Români! Trăiască "libertatea tuturor popoarelor! Trăiască Neamul Românesc!"¹⁵

Această *Chemare* s-a afixat pretutindeni, atât la Blaj cât și în împrejurimi. Populația străină a început să respire mai ușor. Văzând arborarea stindardului național pretutindeni, credeau că a sosit marea și grozava clipă a răfuiei. Și chemarea spunea limpede, că ce-a fost a trecut, și că un nou soare trebuie să se ridice peste ruinele lumii vechi, prăbușită sub povara fărădelegilor ei fără număr. Oamenii începeau să-și aducă aminte: gazetele ungurești coborâra notele tenorului strident de biruitori. Își aminteau chiar că Ioan Huniade și regele Mathia au fost români, și că, în mare parte, aristocrația ardeleană ungurească e de obârșie românească¹⁶. Oamenii ar fi putut trăi în pace, dacă n-ar fi fost agitatorii, care au făcut trafic de patriotism, având totdeauna interesul, să pescuiască în ape turbure, era concluzia împărtășită de majoritatea opiniilor. Și autorul articolului mărturisea că se gândeau cu toții, în preajma adunării de la Alba-Iulia, la trupele române, care înaintau cu greu, prin zăpada de la granița săcuiască a Ardealului. De vor sosi, ori ba ”*adunarea se va*

¹³ Al. Ciura, 4 Noiembrie 1918, în *Transilvania*, an 60, NR. 1, 1929, p. 31

¹⁴ *Ibidem*, p. 32

¹⁵ *Ibidem*, p. 34

¹⁶ *Ibidem*, p. 35

ținea, căci numai era putere pe lume, să se mai pună în calea șiroiului pornit, cu vuiet de lavină cutropitoare. Lumea începea să se schimbe la față. Cei buni, cei neclintiți în atitudinea lor, nici în zilele cele mai grele, își vedeau liniștiți de drum. Era o răsplată a muncii lor de trudă, o întrupare a visului tainic, ce-i mângâia în clipele de grea cumpănă, când îndoiala le strângea inima în cleștele ei de foc. Alături de ei, își făceau loc cu coatele, și câteva existențe de speculanți și renegați, care nu înțelegeau pentru ce motiv ar trebui numai decât să renunțe, la ospățul ce se pregătea, din munca și ucenicia altora. Oamenii zâmbeau cu indulgență, zicându-și: las' să vină și ei! Căci și împăratul din Evanghelie și-a trimis servitorii la răspântiile căilor, să cheme la nuntă pe câți vor afla...”¹⁷

Asemenea celorlalte comitate din Ardeal și Bihorul a fost cuprins de flacăra revoluției, cum generic au fost tratate evenimentele. Pe axa Viena-Budapesta-Cluj, imperiul în destrămare, era zguduit zilnic de manifestări revoluționare care mai de care mai aprinse, mai anarhice. Teroarea cunoștea forme diferite. Ungurii respectau lozinca lansată de colonelul Kratokwil „minden ember ember légyen, csiák magyar légyen”¹⁸ fapt pentru care, de la nivelul politic, la omul de rând, trufia ungiurească nu avea margini. Presa, preoțimea și politicieni unguri întrețineau atmosfera de nesiguranță. Karolyi Mihaly, unul dintre cei mai mari latifundiari, declara în Dietă „că ungurii vor lupta ca tigri dacă România va ataca Ungaria”, teză preluată în provincie și aplicată cu duritatea stăpânului, ce se voia a fi ungurul. Iar Kratokwil afirma că Divizia de secui nu va părăsi Ardealul fără luptă. România nu a atacat Ungaria, nu de teama „tigrilor”, ce nu s-au prea văzut în fața oștilor generalului Traian Moșoiu, ci pentru că a respectat liniile de demarcație impuse de Antanta și au lăsat ca plebiscitul de la Alba Iulia să se desfășoare după planul organizatorilor.

La Oradea și în Bihor s-a constituit Consiliul Național locale, membrii căruia au depus jurământul de credință¹⁹. Situația era foarte tensionată. Ungurii își formase și ei un consiliu al lor. Pe 3 noiembrie 1918, în casa sa, dr. Aurel Lazăr, s-a convocat pentru constituire Consiliul local și Garda Națională. Fruntașii intelectuali au răspuns acestei convocări și au formează consiliul din 16 membrii, întregiți la 25. În aceeași ședință au fost alese și comitetele executive pentru fiecare circumscripție electorală din județ. Garda națională din Oradea, formată din 25 de ofițeri, se subordonau gărzii formate la Timișoara sub comanda colonelului Șerb Miron. Despre această organizare a fost informat și consiliul ungar.

În interesul păstrării ordinii și liniștii, pentru siguranța politică în oraș și în județ, prin comitetele executive, Consiliul Național Oradea și Bihor a cooperat cu cel maghiar. Revolta se manifesta la sate cam sub aceleași forme: alungarea notarilor, jefuirea prăvăliilor evreiești, furt din fermele domnești de vite și cereale, furt de lemne pentru foc și construcții. Toți își făceau dreptate după legea lor, dar nu omorau. Notarii erau vizați de țărani căci ei erau ce-i ce i-au trimis pe front, le-au rechiziționat bunuri fără discernământ sau împărțeau ajutoarele de pe front cu nedreaptă măsură. Femeile întrețineau atmosfera răzbunării prin poveștile spuse bărbaților întorși de pe front. Întâlnim situații hilare, povestite de Roman Ciorogariu, despre un notar „legat cu căpăstru de o căruță și dus la păscut de iarbă verde”, după cum acel notar sfătuia pe cei ce nu aveau hrană să pască. Este menționat și proprietarul Cristian, din Răpsig, protejat de săteni ca răsplată a omeniei sale. Conte de Latour, admirând hărnicia și omenia localnicilor pe de Valea Mureșului a lăsat testament fiului său să împartă 7.000 jugăre țaranilor români. Admirabile pilde!

Comitetul Executiv român a lansat manifestul „Către poporul român din Oradea Mare și Biharia!” prin care poporul era chemat la ordine. Rolul răspândirii directivelor revenea preoților. Roman Ciorogariu a trimis circulara nr.2350/1918 cu următorul conținut: „Circulara către onorata preoțime și învățătorime de sub jurisdicția Consistoriului Greco Ortodox Român din Oradea-Mare.

Pe fronturi s-a încheiat armistițiul pentru a deschide calea tratatelor de pace, pe baza principiilor de egală îndreptățire a tuturor națiunilor, enunțate de marele apostol al libertății popoarelor, Wilson. Vestii poporului această bucurie mare. Ne-a venit însă la cunoștință, că în unele părți s-au dezlănțuit patimile. Cete de oameni veniți după câmpul de luptă primejdiesc siguranța personală și a averii pașnicilor cetățeni, mai adăugând prin aceasta la mizeriile războiului de cinci ani și războiul intern, care

¹⁷ Ibidem, p. 36

¹⁸ orice om, om să fie, numai ungur să fie! – traducere C.M.

¹⁹ Dumitru Ogășanu, *Legitimitatea Marii Uniri, 1 Decembrie 1918*, Ed.Universitară din Oradea – 2002, p.43

Românii din Transilvania au depus jurământ, cu mâna pe cruce și evanghelie având următorul conținut: “Eu jor atotputernicului Dumnezeu, cum că întru toate voi fi cu credință și spunere Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania care este supremul for al națiunii române din Ungaria și Transilvania. Conștient de dorințele ce le impun vremurile istorice de azi, JOR că în toate manifestările mele voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei, locuiesc pe orice fel de teritoriu politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu”. Acest jurământ a fost depus de românii din Înău pe 15-28 noiembrie 1918.

va să nimicească ce ne-a mai rămas în avere și viață din focul mistuitor al crâncenului război. Păstorul cel bun, sufletul și-l pune pentru turma sa, și dascălul român este credinciosul său tovarăș în această sfântă apostolie. Să se arate vrednici de misiunea lor în aceste zile de grea încercare! Orice omisiunea de la datoria de a ilumina poporul asupra adevăratei stări a lucrurilor, poate avea ca urmare pierderi de vieți și averi, pentru cari noi suntem răspunzători în prima linie înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor.

Drept aceea, mă adresez către onorata preoțime și învățătorime să-și facă datoria deplină. Preoțimea de pe amvon să vestească poporului evenimentul mare al zorilor păcii definitive și a datoriei cetățenești de a susține pacea și bunăvoința între oameni. După aceea, împreună cu învățătorimea să lumineze om de om asupra datoriei cetățenești de-a respecta ordinea publică. Pe lângă antisia comunală în fiecare comună se va institui câte un comitet popular și o gardă a siguranței publice; în comunele românești dirijează aceste întocmiri naționale ale vremurilor de astăzi excepționale, Consiliul Național Român din Oradea-Mare. Vă fac de datorie să sprijiniți acțiunea acestui Consiliu Național, care își va trimite bărbații săi de încredere și ofițerii de naționalitate română, să organizeze garda păcii publice, dintre oamenii aleși din comuna respectivă. Să intrați înșivă în aceste comitete locale, cari nu sunt comitete revoluționare, ci sfaturi de pacificare și îndrumare în albia ordinii publice.

Dreptul de liberă dispoziție a națiunilor nu înseamnă anarhie, înstăpânirea volnică a răzvrătiților peste viața și averea concetățenilor pașnici, ci dreptul de a trăi liber viața națională, între marginile legii, respectând acest drept și celorlalți concetățeni. Liniștiți poporul, că se vor lua demersuri pentru lecuirea tuturor rănilor pricinuite de război, anume că se vor rezolva doleanțele agrare și se vor șterge lacrimile văduvelor și a orfanilor. Să se ușureze aceste stăruințe a oamenilor de bine prin încrederea împrumutată și păzirea ordinii publice. Toată stăpânirea este de la Dumnezeu dată; rămâneți între marginile legii, răscumpărând vremea, că zilele grele sunt numărate”, Oradea-Mare, la 23 oct. (5 noiembrie) 1918²⁰.

Cooperarea cu Consiliul Național Maghiar încetează în împrejurarea în care dr. Rigo, ca președinte al Consiliului Maghiar local, fusese chemat, în 7 noiembrie 1918, la Budapesta. El considera pe români „un surogat dependent de Budapesta”. La Budapesta s-a hotărât formarea unei armate de **voluntari cu soldați unguri**, plătiți cu 30 de coroane/zi și 40 pentru ofițeri. În ataremprejurări ședințele comune se suspendă. Aurel Lazăr se duce la Arad pentru stabilirea definitivă a atitudinii românilor. Concomitent s-a difuzat comunicatul oficial a lui Wilson²¹ prin care se recunoștea dreptul națiunii române la autodeterminare. Guvernul Karolyi a fost somat să predea administrația locală consiliilor, iar generalul Boeriu – comandant al Legiunii române, cu regimentele românești din Viena s-a întors acasă. La Viena, Iuliu Maniu jucase rolul de ministru de externe în tratative cu austriecii, germanii și cehii. La Budapesta orădeanul Vasile Erdeli a fost numit reprezentantul diplomatic al românilor. Sibiul a fost decretat sediul Comandamentului Trupelor din Transilvania – condus de generalul Traian Moșoiu. În asemenea împrejurări apar excesele de orgoliu rănit al ungarilor ce nu ezită să treacă la atrocități pe tot cuprinsul comitatului Bihor, și nu numai²².

Consiliul și ofițerii Gărzii Naționale române s-au întrunit pe 12 noiembrie 1918 în casa dr. Aurel Lazăr unde au depus jurământ pe drapelul românesc, ridicat falnic în fața vicecomitetului ungar, care privea din casa de peste drum, marea solemnitate²³. Încep astfel frecuşurile și răzbunările ungarilor. Pentru a slăbi forța Gărzii Naționale române, ungarilor, refuzau să le dea arme sub pretextul că nu sunt suficiente. Mai mult, Budapesta, a ordonat mobilizarea generală. Jaszi ca reprezentat al guvernului ungar s-a întâlnit, la Arad, cu Iuliu Maniu. Teza lui Oskar Jaszi viza „dreptul de libertate și dispoziție a românilor în cele 26 de comitate românești după sistemul cantonal în cadrul statului ungar suveran”²⁴. Românii cereau însă „recunoașterea suveranității poporului român din Ardeal, de a se constitui în stat național independent”²⁵

²⁰ Fragment din lucrarea semnată de Constantin Moșincat, *Biserica al doilea brâu de fortificație*, Editura Tipo MC, Oradea, 2018

²¹ Woodrow Thomas Wilson (1856-1924), om de stat american, președinte al S.U.A. (1912-1916; 1916-1920), a militat pentru participarea țării sale la primul război mondial. La 8 ianuarie 1918 a prezentat condițiile de pace sub forma unui mesaj adresat Congresului, în care erau incluse „cele 14 puncte”. Acestea acopereau, practic, aproape întreaga problematică a Conferinței de la Paris. Se viza deschis și problema aspirării popoarelor din Imperiul Austro-Ungar, Imperiul Otoman și Rusia, și dreptul acestora de a-și hotărî singure soarta.

²² Pentru detalii vezi pe larg dr. Viorel Faur, *Generația Marii Uniri. Evenimentele din Bihor (decembrie 1918-aprilie 1919) Documente*, fundația Culturală „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1993.

²³ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite, op.cit.*, p.59

²⁴ *Ibidem*, p.63

²⁵ *Ibidem*, p.62

pe teritoriul comitatelor românești. Oskar Jaszi nefiind de acord întreabă: *de ce nu vă uniți cu România?* Răspunsul la întrebare avea să fie dat la Alba Iulia, pe 1 Decembrie 1918.

Episcopii români, la Consiliul Național Român de la Arad, au exprimat deplinul acord pentru unire, în numele poporului pe care-l reprezentau. Războiul mondial a scos la iveală principiul social atât de creștinesc, că fiecare popor are pe viitor dreptul a dispune liber asupra sorții sale. De aceea episcopii bisericii ortodoxe-române și greco catolice române - aveau a exprima firma convingere, că interesele de viață ale neamului românesc, ai cărui păstori sufletești erau, pretind ca un categoric imperativ - înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul românesc. Dreptul acesta se va putea realiza numai dacă națiunea română va fi guvernată de fiii ei, susțineau aceștea. Drept aceea au declarat: *”că recunoaștem marele consiliu național român de reprezentantului și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatorați - ca fii credincioși ai națiunii noastre - a conlucra din toate puterile la întruparea aspirațiilor noastre naționale”*²⁶. Declarație dată în ziua Sfinților arhangheli Mihail și Gavril, 1918, semnată de dr. Demetriu Radu, episcop gr.- cat. de Oradea-mare, Ioan I. Papp, episcop ort.- român al eparhiei Aradului, totodată și locțiitor de mitropolit, dr. E. Miron Cristea, episcop ortodox român al eparhiei Caransebeșului, dr. Valeriu Traian Frențiu, episcopul Lugojului și Caransebeșului, dr. Iuliu Hosszu, episcop român gr.- cat. al Gherlei.

La sosirea în Beiuș a unei grupări de 200 de soldați, în prezența cpt. Szabo, comandantul Gărzii Naționale Maghiare, au dezarmat Garda românească, sub pretext că oricum nu își făceau serviciul, deși în înțelegere cu ungurii din garda Beiușului, în noaptea sosirii lor, 29/30 ianuarie 1919, românii să nu facă pază, pentru a evita orice incident. De la gardiștii români au ridicat 2 mitraliere și arme pe care le-au dat celor 70 de țărăieni, care formau garda ungurească din acea localitate, în mod voluntar. Faptul acesta a produs un viu resentiment în oraș, și a răsturnat buna înțelegere de până atunci. Dezarmarea gărzii românești nu a adus nimic bun cauzei comune. În urma acestor evenimente avocatul dr. Ioan Ciordaș, informa Consiliul Național din Bihor despre situația creată și cerea retragere trupei sosite pentru asigurarea liniei de demarcație și repunerea în drepturi a gărzii românești, altminteri urmările nu puteau cădea în sarcina localnicilor români.

Nesupunându-se hotărârii căpitanului Szabo, și-a exprimat „adâncul regret și cel mai dureros amar ce se stârnește în sufletele cetățenilor români, văzând violarea atât de nemiloasă a dreptului lor de liberă dispunere”²⁷. Neînțelegerile privind ridicarea armelor, promitea comandantul nou sosit, le v-a soluționa prin restituire numai când va avea ordin. Ordin de la cine? Fiecare mic comandant acționa pe cont propriu. Ordinele centrale nu mai produceau efecte. CNR din Beiuș nu a fost înștiințat despre venirea trupei, iar aceasta motiva că „interesele militare determină măsura intervenției”²⁸. Ordinea nu putea fi ținută de trupa sosită în Beiuș, fapt pentru care, în 31 ianuarie 1919, comandantul gărzii din Beiuș solicita ajutor și sprijin de colaborare CNR „deoarece (noii sosiți) nu cunosc obiceiurile locului și mai cu seamă nu știu românește”²⁹. Într-o asemenea împrejurare se hotărăște formarea unei *gărzi civile* care să se schimbe, din 4 în 4 ore, de la 8 seara la 8 dimineața. Cât privea pe țărăieni aceștia au fost demiși, cele 70 de arme urmau a fi ridicate pe 1 februarie. Dar, după cum vom vedea acest lucru nu s-a mai produs iar ei vor folosi armele în 18 Aprilie 1919 în lupta cot la cot cu trupele de honvezi. Dr. Ioan Ciordaș semnaleză ca obiceiurile locului să fie ținute și pe mai departe, precum și aceea de îndepărtare a bețivilor de la crâșmă, de reținere, până a doua zi, a cetățenilor din alte localități. Mai ridică și faptul că „țărăienii au atentat la domnia sa”, cerându-i mitraliera. S-au depărtat când au aflat că de fapt acea armă era în posesia căpitanului trupei de soldați, nimeni altul decât Verböczy Kalman³⁰. Acesta era cunoscut ca cel mai activ colecător de soldați secui și gardiști maghiari ce acționa pe cont propriu. Pentru a-l provoca au revenit în curtea lui Ciordaș, de unde au furat o căldare, pusă în căruța unui țărăian. Ciordaș și-a recuperat căldarea iar însoțitorii săi dr. C. Popoviciu și dr. G Cosma au repus poarta, smulsă de aceeași țărăieni, la locul ei. Făptașii au fost

²⁶ Școala și biserică, Anul XLII. Arad, nr. 47, 1 decembrie 1918, p.1. În acest fel se situau din nou în fruntea luptei pentru realizarea idealurilor naționale, abandonând poziția oportunistă manifestată față de guvernul lui Tisza Ștefan, din 1916, căruia i-au depus jurământ de fidelitate. Pentru clarificare vezi col. r. dr. Constantin Moșincat, *Marșul spre marea unire. Războiul românilor ardeleni pentru neatârnat. Campania 1916 a Diviziei 11 Infanterie*, Editura Tipo MC, Oradea, 2018, p.101-120; 239-288.

²⁷, Viorel Faur, *Generația Marii Uniri. Evenimentele din Bihor (decembrie 1918-aprilie 1919)*. Documente, Editura Universității din Oradea, 2013, doc. 44, p. 111

²⁸ *Ibidem*

²⁹ *Ibidem*, p.112

³⁰ Gavril Hădăreanu, *Torțe arzânde în Țara Beiușului*, Ed. Buna vestire, Beiuș, 1995, p.583

identificați în crâșma fraților Ciavici, în persoana lui Szatmari Istvan, „care nu înceta să-l insulte pe român”³¹. Pe măsură ce Ciordaș încerca să-l înlănțuească pe om, și-l trata fin, cu atât era mai bruscat și înjurat și amenința că „pe un astfel de trădător de patrie îl va extermina și ori cât îl va costa nu-l va scăpa viu”. Văzând că pe furie ieșeau din clădire și puneau ceva la cale, blocând prăvălia, prin intermediul lui Gheorghe Pop și cu sprijinul comerciantului vecin s-a chemat o patrulă în ajutor. Îl provocau mereu pe Ciordaș să iasă afară, și-l amenințară că-l așteaptă *oricât va fi nevoie*. În acel timp se încurajau cu vin, devenind tot mai agresivi. Șiconcluzia finală era fermă că n-are a vorbi nimic cu Ciordaș ci numai a isprăvi. Nici intervențiile ungarilor dr. Szarka Sandor și a lui Zih Karoly, nu i-au înlănțuit pe târcăieni.

Acest atentat a fost motivat de dr. Ciordaș drept rezultat al intensei propagande duse prin presa maghiară iar sosirea trupei ca o acțiune de anulare a marelui plebiscit de la Alba Iulia, și o încercare de întoarcere a hotărârilor luate de români. Datorită gravității faptelor de amenințare cu moartea făptuitorii târcăieni ar fi trebuit aspru pedepsiți, prin deferire în justiție. Dar Szatmari Sandor însă ia eliberat în cursul nopții, fără a fi pățit ceva. Temându-se pentru viața sa Ciordaș a cerut protecție și arme pentru 2 gardieni români, care să-l apere noaptea. Oferta ca trupa ungurească să-l apere a fost respinsă din lipsa de încredere.

Într-o altă parte a văii plângerii, cum s-a transformat Crișul Negru, preotul ortodox din Șuncuiuș relatează împrejurarea, petrecută în luna decembrie 1918, când 4 secui au intrat în casa parohială și au cerut mâncare. După cină au cerut și cazare, drept care au sprijinit armele de perete și au pus la vedere grenadele. Peste câteva zile au revenit, de data aceasta 7 și au cerut și ”*căpătat jumere de mâncare*” iar la plecare au „înfipt în baionete prescurile” primite. Cunoscând sărăcia din sat nu i-am lăsat să caute prin gospodăria. Le-am cumpărat o oaie 130 coroane, 1 vică de croamplă (cartofi) și s-au dus.”³². În ianuarie 1919 în sat au venit 7 secui să caute arme. Preotul s-a refugiat în pădure, iar după plecarea trupei când a venit în sat a aflat de la Laza Teodor și soția lui Danc Gavril că erau căutați: Ioan Boțoc, Gavril Șvab, Teodor Groze, Gavril Coboc și Dimitrie Petruș, adică membrii Consiliului Național Român, pentru a-i împușca. De groază s-au refugiat lăsând tot avutul pradă. A „luat bota pribegiei, cu familie cu tot și a mers în lumea mare a plângerilor”³³.

Comandantul Gărzii Naționale din Bihor, cpt. D. Muntean în raportul despre ordinea publică din Oradea și Bihor sublinia că atât intelectualii cât și țărani „își tânguiesc viața în continuă groază, teamă și spaimă”³⁴. Jafurile, bătăile, injurii, maltratările, umilirea și batjocura erau la ordinea zilei. Omorurile îngrozea poporul. Urmărirea membrilor români participanți la Alba Iulia, scotocirea după arme, limba română vorbită și văzul tricolorului orbea ungarimea înrolată voluntar, sau reactivată în trupele secuiești. Acestea erau temeri justificate fapt pentru care refugiul reprezenta o soluție salvatoare.

Cu ocazia dezarmării gărzilor române stegarul Iacon Mangra, din Holod, a fost fără vină deținut și maltratată, diagnosticat medical cu „visum repertum”, sau la Marghita unde pl. Maj. Vasile Chiș a fost bătut, brutal și despuiat de toate hainele. Siguranța în Oradea și Bihor era asigurată „de bande înarmate”, căci numai așa se explică cum femeia Maria Bara din Haieș, împreună cu un copil de 8 ani a fost bătută pentru că „vorbea românește”, fără să le fi spus un cuvânt. Trupele maghiare din Bihor, în special cele din cercurile Vașcău, Beiuș, Ceica, Oradea, Marghita, și Aleșd, terorizau și jefuiau populația în mod insuportabil, iar abuzurile nu puteau fi stopate în lipsa gărzilor române. Pe 3 ianuarie 1919 în satul Bulz s-a prezentat Slt. Nicolae Hamza pentru a forma jandarmeria. A doua zi amenințați din partea secuilor împreună cu preotul ortodox Petru Lascu au trebuit să se refugieze. Pe 16 ianuarie soția preotului, Rozalia Niga Lascu, s-a întors în sat unde a găsit: „vreo 80 de secui în locuință, băncile din școală scoase”. Au intrat în biserică, după ce judele a provocat poporul cu insulta „tulai, măi oameni, doamna preoteasă bagă cătanele în biserică”. În turn au așezat o mitralieră și întrebau „hol van a olah popa”, și râdeau spunând că au împușcat un prunc de popă deși nu era vinovat și l-au îngropat sub fereastra părinților lui. La Sebiș se grozăveau că au omorât toți gardiștii, și i-au spintecat cu baioneta. Aceste barbarii creau o stare sufletească înfricoșătoare și daune materiale teribile.

Păstorii cei cu mintea luminată, cu inima curată, care se trudeau pentru călăuzirea poporului erau prizonieri. Vânați erau în primul rând preoții, învățătorii și aceia care fuseseră delegați la Alba Iulia. Simbolurile românilor – steagul tricolor – era pentru unguri de nesuportat, nici cocarde la chipie, nici în brâu sau ie. Adevărul și dreptatea vor trebui să iasă învingătoare, scria Zaharia Moga în *Tribuna Bihorului*

³¹ Viorel Faur, *Generația Marii Uniri, op.cit.*, p.113

³² *Ibidem*, p.117

³³ *Ibidem*, p.118

³⁴ *Ibidem*, p. 121

nr. 5, din 1919. La numeroasele petiții făcute de către români și organele alese, oficialii unguri răspundeau astfel: „anchetarea atrocităților sunt minciuni”, semnat dr. Katz, și acuzau că funcționarii de cale ferată de pe ruta Oradea - Cluj sunt „răniți și sărați”, potrivit unei telegrame invocate, dar neprobate. Cercetându-se evenimentele cică s-ar fi constatat că la Bratca unui funcționar (trupele române de ocupație, care nici nu sosise încă în zonă la acea dată) i-au sărat și cusut rana, pentru a trimite conferinței de la Paris un caz. Cazul născocit nu a putut fi probat, după cum relatează prof. dr. Vasile Kirvai, pe 4 februarie 1919. Responsabili de atrocitățile comise, în accepțiunea oficială era doar garda roșie „Erdelyert”, gardă care s-a răsfirat la începutul anului 1919, în toată Oradea și împrejurimi.

Pe 6 februarie 1919, soldații secuiei au intrat în Făncica unde îl căutau pe Vasile Kiss, comandantul gărzii române de acolo. Dar fiind avertizat din vreme a încercat să fugă. Desfășurați în linie de trăgători cei 70 de soldați l-au prins, după ce au tras asupra lui fără să-l atingă, și „m-au bătut câți încăpeau pe mine, cu patul puștilor, așa cumplit că unuia dintre făptuitori i s-a rupt pușca în munca grea”, raporta acesta, apoi tot bătându-l l-au dus la Marghita unde l-au dezbrăcat de haina militară, apoi fiecare l-a lovit cât și cu ce a vrut. Unul a vrut să-i scoată ochii dar a fost scăpat de altul sub acuzarea că a primit destul. Dus la Debrețin la comandamentul secuierilor, a întâlnit un locotenent român care fusese atât de tare bătut că părea mai mult mort ca viu. „Maid igy fog torteni vele dis budos olah”³⁵. Nefiind audiat acolo a fost dus la procuratura din Puspokladay și la Oradea, iar după 5 zile eliberat sub eticheta de „trădător de patrie”. Între ei vorbeau că-i vor „beli de viu” pe dr. Pop Coriolan, iar pe dr. Aurel Lazăr îl vor „săra de viu” și că îi urmăreau și pe cpt. Muntian și slt. Ioan Szasz, ca să-i atace, după cum declarase sergentul major, pe 6 februarie 1919 către Consiliul Național Român din Oradea. Pentru a evita insultele de care aveau parte cetățenii români, din partea soldaților maghiari, Consiliul Național Român a hotărât, pe 2 februarie 1919, reînființarea în gări a inspecției, cu scopul de a lua proces-verbal despre cazurile petrecute.

Ceea ce spera contele Tisza Istvan - atragerea românilor de partea ungarilor - pentru a face *Ungaria Mare și puternică* s-a năruit încă de pe 12 octombrie 1918 când, la Oradea fruntașii români au semnat celebra declarație de autodeterminare, act care a însemnat începutul drumului spre Alba Iulia. Cu un iresponsabil simț politic, desprinsă din imperiul austriac, Ungaria voia să fie o putere doar pentru sine, chiar dacă, astfel, conglomeratul popoarelor se transfera și mai evident între granițele sale. Transilvania lipită în 1867, pe nedrept, de și în dualismul Austro-Ungar, avea din 12 Octombrie 1918 un apărător puternic: Consiliul Național Român.

Ca primă măsură, Consiliul Național Român din Oradea și Bihor a trimis o delegație comisarului statarial (prefect) Katz Bela pentru a-i cere cu fermitate să pună capăt sălbăticiilor cu care erau maltratați, jefuiți și chiar uciși românii din Bihor. Delegația formată din patru persoane - după cum ne mărturisește șeful delegației Roman Ciorogariu - printre care canonicul Iacob Radu, Nicolae Zigre, lasă un amplu rechizitoriu în care comisarului i se aduceau la cunoștință: faptul că partea maghiară din comisia mixtă de semnalare a atrocităților târăgăna și zădărnicea administrarea dovezilor și constatările sub diferite pretexte; siguranța persoanei și a averii erau în mare primejdie; cruzimile erau săvârșite de soldații unguri înarmați. Față de situația de fapt reprezentantul în teritoriul al guvernului era direct responsabilizat: „Iai asupra D-tale răspunderea pentru această anarhie?”³⁶ Delegația, desigur, nici nu aștepta, nici nu a primit răspuns pe loc, fapt pentru care a înaintat un memoriu, în 41 de puncte cu atrocitățile comise asupra românilor, Conferinței de pace de la Paris.

Evident, pentru a scăpa de răspundere, comisarul Katz își apăra subalternii dând vina pe „vad szeklyek - sălbăticiii de secuiei”, încercând în acest fel să tragă de timp până să aducă la cunoștința „guvernului stăpân și responsabil” și trupelor Diviziei 20 de Secui, comandate de colonelul Kratochwil pentru a stopa cu energie acele cazuri. Comisarul promitea că personal se va convinge la fața locului de cele reclamate de partea română. În replică vicarul Roman Ciorogariu susținea că starea de lucruri era dovedită de 42 de cazuri ce sunt doar „o infimă parte a cruzimilor și faptelor”.

Înjuriile, batjocura la adresa românilor și a simbolurilor lor - steagul - era ceva obișnuit atunci când unui secuiei sau unui ungar bolșevic le ațineau calea. Așa de pildă steagul românesc tricolor - acceptat oficial a fi arborat pe primăriile, biserici, etc - a fost tăiat și franjurat la Borod³⁷. La Tășnad - preotul, în plină zi - a fost palmuit în fața enoriașilor săi. Într-o zi de târg, la Beiuș 12 români au fost omorâți. La Țețchea - după cum declara Ruxandra Gui - care întoarsă de la Oradea constată că fiul cel mic, Gașpar, zăcea sub genunchii

³⁵ Așa vei păți și tu român împutit.

³⁶ Roman R. Ciorogariu, *Zile Trăite*, op.cit., p.214-215

³⁷ Constantin Moșincat, *Povestea steagului...*

unui soldat care tocmai împlanta baioneta în el. Disperată femeia l-a rugat pe soldat să-i cruce copilul, dar acesta supărat a apucat-o de mână și a înjunghiat-o și pe ea pe la spate. Ceva mai devreme bărbatul femeii a fost ucis în bătaie.

Terorizați, o bună parte a populației a stat ascunsă cum au știut, prin păduri pînă primăvara. Zeci de preoți și învățători și-au părăsit satele, căutând un adăpost sigur prin păduri și pe la neamuri la Oradea, cei mai mulți au rămas pe loc și au îndurat, așteptând cu speranță venirea armatei române. Un preot, în disperare, urmărit de unguri s-a ascuns la Budapesta³⁸. În tren, în vagoanele în care se găseau mai mulți români, soldații înarmați întrebau: „*Nincs itt egy olah pap, hogy igyunk belőle meleg vért.* Nu este pe aici un popă român să bem un pic de sânge cald din el?”³⁹. Pentru Bihor, după cum se putea citi din sentințele Tribunalului: „nu există nici Wilson, nici Conferința de pace, nimic din drepturile câștigate ale popoarelor de a se cârmui pe sine. Sub sulțile secuilor aici tot solgăbirăul e Dumnezeu pe pământ”⁴⁰! Stăpâniți de o asemenea conduită ungerii au alcătuit **liste negre** cu românii ce urmau a fi uciși dacă armata română ar mai fi întârziat intrarea în Bihor. Așa au căzut în martiraj: doar la Beiuș 70 de valahi printre care și avocații Ioan Cordaș și Nicolae Bolcaș. Singurii bihoreni care le-au mai puteau face față soldaților bolșevizați și secuilor erau cei din gărzile naționale românești, drept pentru care din februarie-martie 1919 au fost dezarmați⁴¹.

Documentele de arhivă nu încredințază faptele ungerilor, în general, ci pe acele care le-au săvârșit și pe aceia care le-au tănuțit sau justificat. Din acest motiv le inventariem doar și facem studiu pe caz. Dovezile au fost produse de martorii participanți direct la evenimentele din perioada noiembrie 1918-aprilie 1919. Se știe astfel că vinovatul principal pentru omorurile comise prin părțile Beiușului și Vașcăului a fost comandantul secuilor Verböczy și subalternii săi: sublocotenent Karacsony, Erno Molnar, s.a. Unele rapoarte aminteau de faptul că aproape n-a fost sat în care românii să nu fi fost agresați⁴².

Nr. crt.	Localitatea	Data	Nume prenume	Suferința	responsabil	Ob s.
1	2	3	4	5	6	7
1	Câmpanii de Sus	? diferite	16 persoane	uciși	Sl. Dt. Karacsony Lt. Molnar Ernő	
2	Bălnaca	Noi 1918	Gh. Groza Mitru Ungur	Uciși, și-au săpat singuri groapa		
3	Beiuș	3-4 04 1919	Ciordaș, Bolcaș cu 12 români	Maltratași, scingiuți, ochi scoși, capete zdrobite	?	
4	Beliu	4.04 1919	Mateoc Teodor	împușcat	Mezei Silard	
5	Beznea	?	Brânduș Miha i	ucis	?	
6	Birtin	19.01 1919	Dumitru Bolojan	împușcat	?Un soldat	
7	Bojei	8 02 1919	Vasile Filip	Zdrobit cu patul puștii	Bande secuiești	
8	Bratca	?	David Țepele și Dumitru Țepele	Le-au tăiat urechile și nasul	idem	
9	Câmp	5.04 1919	Vasile Radac a lui Ionuț	Împușcat	unguri	
10	Câmpanii de Jos	11.04 1919	Tănase Pele-Puiu și Tănase Pele	Batjocuriți și împușcați la margine de hotar	unguri	
11	Câmpanii de Sus	11.04 1918	Ioan Pele a Neamțului, Anastasia Pele	Schingiuți, torturați, împușcați	Bande ungurești	

³⁸ Întreaga poveste a suferințelor românilor ardeleni și a jertfei bihorenilor pentru România Mare va apare în volum la aniversarea Centenarului unirii Bihorului, în 1919, sub semnătura: Constantin Moșincat, *Primăvara întregirii- 1919*.

³⁹ Stelian Vasilescu, *Calvarul Bihorului (1918-1919)*, Editura Galant, Oradea, 1994, p.39

⁴⁰ *Ibidem*

⁴¹ Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni 1918-1919*, Flaminia Faur, *Mărturii despre evenimentele din Bihor (noiembrie 1918-aprilie 1919)*

⁴² Stelian Vasilescu, *Calvarul Bihorului, op.cit.*

-2023 -ANUL IULIU MANIU !

Cetatea Cavalerilor

NR. 4(32) APRILIE -2023

12

1	Ceica	?	și Ilie Cizmaș a Lii Noșului Sever Alex. Pele	Bătut crunt, a decedat	secuii	
1	Ciutelec	?	Teodor Magdaciuc și Ioan Sorca	împușcat	Perge Emeric	
1	Cristiorul de Jos	?	Filimon Dolog a Crețului și Mihai Dolog	Bătuți, închiși	?	
1	Criștiorul de Sus	Vinerea Floriilor 1919	Elena Tomșa a Ionuțului-Hundroaie	împușcată	secui	
1	Dijir	1/14.02 1919	Mihaiu Dănilă	Bătut crunt		
1	Finiș	17.04 1919	Gh. Palcuț	împușcat	Secui bolșevici	
1	Haieu	?	Maria Bara	împușcată	4 soldați unguri	
1	Hotar	10.11 1918	Moise Greca lui Dinuț	împușcat	?	
2	Lugașul de Jos	18.04 1919	Teodor Ilea și fii Ilea Gavril, Dumitru, Florian, Bica Florian	Loviți, chinuiți, împușcați	Garda ungurească	
2	Mădăras	?	Iosif Silaghi Oargă	împușcat	?	
2	Nimăiești	?	Constantin Cucu	executat	Jandarmeria ungurească	
2	Olcea	11.11 1918	2 morți și mai mulți răniți	împușcat	Lt. Holasz și lt. Gorombey	
2	Pântășești	?	Iovan Ana	împușcată	Soldați secui	
2	Pocei	3.03 1919	Mihaiu Feruț	Bătut cu patul puștii	Soldați unguri	
2	Poiana	?	Micula Pătruț a popii zis Hopa	Mutilat, împușcat	bolșevici	
2	Poieni	?	Gh. Tămaș	Îngropat până la gât, împușcat în fața părinților	?	
2	Satu Barbă	18.04 1919	Farcaș Ioan, Cheregi Ioan	Schingiuire, spintecare	?	
2	Săliște de Vașcău	?	Toma Petrișor a Hucului și Gh. Tuhana a Dighii	împușcați	?	
3	Sânlazăr	15.11 1918	Florian Popovici	Schingiuit, împușcat	Garda ungurească	
3	Sebiș	?	Popa Ioan a lui Osel	împușcat		
3	Sighiștel	?	Sofron Baicu, Teodor Pele, Macsin Zoica și Sandre Zoica	împușcați	Garda ungurească și secuii	
3	Șiad	?	Un mort, mai mulți răniți	împușcat	?	
3	Tărcaia	19.04 1919	Un căpitan	Împușcat	În lupte	

3. Țețchea	13.04 1919	român Teodor Corb	Lovit cu patul puștii, împușcat	secuii	
3. Țigănești	?	Femeia lui Ioan Hogea	împușcată	?	
3. Vașcău	?	Nicolae Bogdan	împușcat	Lt. Rankoczy	

Și pentru ca demersul nostru să fie unul concret vom releva cazul preotului Coriolan Moisa, din Aștileu. În raportul său, din 16 Martie 1919, către Preacuviosul vicar episcopal Roman R. Ciorogariu, arată motivele absenței sale de la datorie din ultima vreme, tocmai datorită angajării sale active în mișcarea națională, din toamna anului 1918. În acel context fiind învinuit, de către învățătorul și vicenotarul, că se făcea responsabil de organizarea Gărzii Naționale și în acest fel le periclita viața lor. După un asemenea denunț, în sat, au sosit vreo 400 de soldați cu mitraliere și tunuri, cu scopul de a dezarma garda românească și a restabili ordinea. Cum au găsit de cuviință a face ordine vom vedea.

Preotul Coriolan Moisa relatează: „mie mi s-a prezentat un ofițer care mi-a adus la cunoștință toate păcatele săvârșite contra ungarilor și a Republicii lor și m-a citat pe mine înaintea Curții cu Jurați, deoarece băiatul meu ar fi furat din cancelaria națională actul nr.96, care conținea secrete de ale armatei lor. Eu m-aș fi folosit de acel act în favoarea Armatei Române, așadară am comis trădare de patrie și va trebui să mă justific. Peste noapte am fost cercetat de 4 soldați, care, după ce m-au bătut cu pumnii peste cap, m-au silit să le dau *banii, pe care i-aș fi căpătat când am fost la Alba-Iulia*. Soția mea le-a dat cele 7.000 coroane ce le promisem ca ajutor de stat pentru veșminte. Amenințându-mă și la fel pe băiatul meu și pe mine: *majd holnap vegzúnk veletek* (mâne vom sfârși cu voi) apoi s-au dus spunând că *majd ugy csinalunk veletek is mint a telegdi expresel csynaltunk*”.

După plecarea cătanelor preotul Coriolan Moisa avea să afle planul pus la cale de cătanele de afară, anume că se vor întoarce a doua zi, pe la orele 9 dimineața pentru a-l duce pe el și pe băiat la Cartierul General, dar că pe drum vor fi împușcați, sau îi vor arunca din automobil. Mandatarul ordinului a fost un ofițer, care a fost și la Tileagd la părintele protoprezbiterilor, a cărui nume nu-l știa. Deoarece n-a putut fugi așa de dimineață s-a făcut că-i nebun, și astfel când a venit patrula de 16 soldați a fost chemat doctorul, aflat din întâmplare la un bolnav din sat, care le-a spus: „*Hagynak beket a papnak most az bizony meg bolondult* (lăsați-l în pace pe popă că a înnebunit cu adevărat)”⁴³. Mânioși, armata după ce a bătut pe mai mulți oameni și după ce pe unul l-au ușurat de mai mulți bani ce-i avea (6-7 mii de coroane) s-au dus la Aleșd.

Și pentru ca regia de *om nebun* să prindă veste și credibilitate preotul Coriolan Moisa a stat închis în casă, fără a primi pe cineva, afară de câțiva apropiați. Cel mai apropiat a fost confratele Petru Papp, care s-a justificat în fața soldaților „că este devotat și are sentimente maghiare” și că el și garda și consiliul din satul lui eu le-am înființat. Evident, era adevărat, numai că în prima fază am fost intrigat că arunca-se toată răspunderea asupra mea, dar în acest fel a câștigat bunăvoința secuilor.

După cele relatate preotul Coriolan Moisa cerea îndrumarea Consistoriului „să se tămăduiască ori să mai joace rolul de nebun?, căci s-ar fi refugiat la Lipova”⁴⁴, dar îi era frică. Îi era în pericol securitatea sa și a familiei. De la Consistoriu a fost înștiințat să se prezinte pentru a ridica ajutorul de stat, dar, din motivele de mai sus, nu se putea deplasa în siguranță. Câte asemenea cazuri au rămas oare neconsemnate?

Evenimentele care s-au succedat au fost consemnate în documentele epocii și interpretate în mod diferit de istoriografia românească și străină. Studiul nostru se bazează pe informațiile de arhivă pe care le punem în contrapagină cu părerile unor autori care susțineau câteva lucruri asupra cărora voim a face lumină. Această lumină răzbate din lectura atentă a documentelor elaborate de ofițerii de statul major⁴⁵ și biroul de operații⁴⁶ al Comandamentului Trupelor din Transilvania în *Jurnalul de operații*, pe baza cărora au fost făcute și lucrările de memorialistică întocmite de generalul Traian Moșoiu⁴⁷ cât și cele ale lui Gheorghe

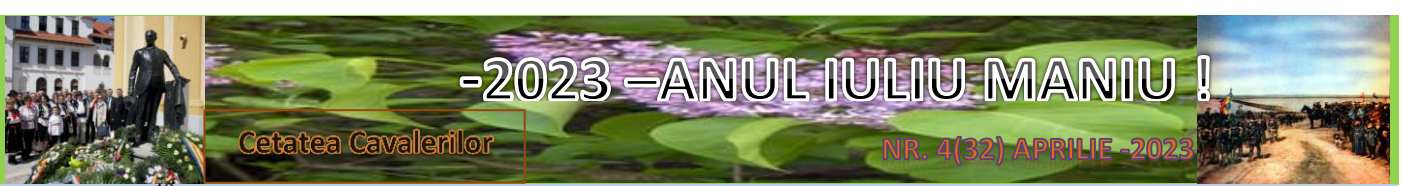
⁴³ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Bihorului și Sălajului, *fond Consistoriul ortodox român Oradea, act 191, 1919 (III-18-1919)*, p. 1-2, manuscris, original

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Șef de stat major al Comandamentului Trupelor din Transilvania a fost generalul Ștefan Panaitescu, sub conducerea căruia s-a întocmit *Jurnalul de operații*. Informațiile cuprinse în acest document sunt strict riguroase și se bazează pe rapoartele înaintate zilnic eșaloanelor superioare.

⁴⁶ Funcția de șef al biroului operații a fost asigurată până la 18. 03 1920 de către Lt.col. Ioan Tiron

⁴⁷ Generalul Traian Moșoiu (n.8 iulie 1868 – m.15 august 1932). La 1 iunie 1889, sublocotenent în armata austro-ungară; 1 aprilie 1893 sublocotenent în armata regală română. Înalt și corpulent, cu un aspect exterior și o

-2023 -ANUL IULIU MANIU !

Cetatea Cavalerilor

NR. 4(32) APRILIE -2023

Mărdărescu⁴⁸. *Jurnalul* reprezintă un document juridic de mare importanță care ne clarifică și spulberă mituri tradiționale potrivit cărora: exista o unanimitate a dorinței de unire cu România a întregii populații ardeleni; mitul prieteniei dintre români și sârbi care s-ar fi manifestat și pe durata evenimentelor la care ne referim, sau că ofensiva armatei române fusese o reacție de răspuns la ofensiva bolșevică ungară, din 16 aprilie 1919.

Fiind o sinteză a celor mai semnificative momente trăite pe front, „jurnalul” furnizează cercetătorului suficiente informații care, mai târziu, pot fi argumente puternice pentru cei care le-au trăit și mărturii în favoarea comportamentului corect al armatei române față de populația civilă, de etnie maghiară, atât din Transilvania, cât și din Ungaria ocupată. Cazurile izolate de represiune, consemnate în mod obiectiv și în „jurnal”, au fost consecința nerespectării regulilor de război – comunicate prin 19 Ordonanțe de către Comandamentul român. Pe lângă misiunea de organizare și susținere a efortului militar de război, Comandamentului Trupelor din Transilvania i-a revenit și dificila misiune de a reinstaura ordinea și legea în spatele frontului, într-o societate anarhizată de bolșevicii unguri. Pentru argumentare vom recurge la câteva exemple.

14

-Va urma-

înfățișare perfectă, văzut de Nicolae Iorga, “un ardelean cumplit la înfățișare și atitudine”, a comandat Batalionul 9 Vânători, fiind “un excelent instructor, conștiincios și inteligent”. Înaintat în toate gradele numai la alegere și excepțional. Colonel la 1 aprilie 1916, comandă Regimentul 2 Dorobanți Vâlcea și apoi Grupul Lotru. Comandă Diviziile 20 și 23 Infanterie și Brigada 26. Reorganizează în Moldova, Divizia 12. Decorat cu *Mihai Viteazul și Legiunea de Onoare*. Comandă Divizia 7, Comandamentul Trupelor din Transilvania, Grupul de Nord, Gruparea de Manevră în campania împotriva bolșevismului ungar. Guvernator al Ungariei ocupate, Comandant al Corpului Vânătorilor, Guvernator al Basarabiei, Ministru de Război, Ministru al comunicațiilor, Ministru al Lucrărilor Publice, Senator de drept. Autor al lucrărilor: *Spiritul ofensiv al infanteriei 1909, Instructorii recruților de infanterie 1910, Ocuparea Budapestei în legătura operațiunile militare din Ardeal 1918-1919*. Pe larg vezi *General Traian Moșoiu, Memorial de război (august-octombrie 1916)*, Editura Dacia 1987; *Cronică de Marș – 80 de ani de la înființarea Diviziei 11 Infanterie*, ediție pregătită și prefațată de locotenent colonel Constantin Moșincat, Ed. Cogito, Oradea, 1996; general de brigadă r. prof. univ. dr. Gheorghe Tudor Bihoreanu, lt. col. r. Constantin Moșincat, ing. ec. Ioan Tulvan, *General Traian Moșoiu - arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Ed. Tipo MC, Oradea 2004.

⁴⁸ General de Corp de Armată Gheorghe Mărdărescu (n.4 august 1866, Iași - m. 5 septembrie 1938, Neuheimbad, Germania). Studii: Școala militară de ofițeri 1888, Școala superioară de Război 1894. În războiul întregirii naționale a fost șef de stat major la Armatele 3 și 2. Ministru de război în perioada 1922-1926. A preluat comanda Comandamentului Trupelor din Transilvania după ce acesta fusese organizat în detaliu de Traian Moșoiu a folosit *Jurnalul* pentru lucrarea sa *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*. Pentru temă vezi: Dumitru Preda, *În apărarea Românie Mari*.